

9. Шмагало Р.Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції / Р.Т. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.

*Євгенія Гайова
(Київ, Україна)*

ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВА КУЛЬТУРА ЛЬВІВЩИНИ В КАЛЕНДАРНИХ СВЯТАХ ЗИМОВОГО ЦИКЛУ (НА МАТЕРІАЛІ ЕТНОГРАФІЧНИХ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

У даній статті розглядається колекція традиційної різдвяної атрибутики, подарованої Володимиром Шагала із с. Нижанковичі Старосамбірського району Львівської області, яка зберігається у фондах Національного музею народної архітектури та побуту України.

Упродовж ХХ ст. відбулися значні зміни у всіх видах обрядовості українців і календарній зокрема.

Починаючи з 90-их років ХХ століття, ми спостерігаємо, як 7 січня у різдвяні дні виходять колядники і заповнюють вулиці Львова і всіх сіл та містечок Західної України з різдвяними шопками, зірками, зірками, зірками, співаючи різноманітні колядки. На Львівщині різдвяна обрядовість українців зберегла основні структурні елементи з текстовим супроводом, атрибутикою і діями.

У фондах Національного музею народної архітектури та побуту України в Києві є дивовижна колекція різдвяної атрибутики, подарована Володимиром Шагала, який власноручно виготовив різноманітні різдвяні прикраси і звичаєву різдвяну атрибутику в кількості 57 штук на зразок тих, які побутували в Галичині.

У кожному селі, місті за багато століть з'явилися свої звичаї, примівки, страви та віншування під час святкування Різдва. І добре, що є на нашій землі люди, які зберігають та популяризують народну пам'ять, які доносять і відроджують цей загадковий світ вишнівських зірок, різноманітних зірок, вертепів, шопок – традиційних різдвяних виробів, з якими колядувала Західна Україна.

Володимир Шагала

Народився Володимир Шагала у 1919 році у селі Клоковичі Перемишлянського повіту Львівського воєводства, там і закінчив початкову школу (нині це Польща). Після переселення в Україну працював у клубі художником-оформлювачем, потім художником на місцевій меблевій фабриці, а коли вийшов на пенсію, продовжив і поглибив своє улюблене заняття – записувати, зарисовувати та вивчати етнографічні пам'ятки рідного краю.

Володимир Шагала розповідав, що занотовувати почав дякуючи мамі, яка зимовими вечорами розповідала казки, які читала у книжках та самостійно складала. А коли її не стало, він по пам'яті записав 75 маминих казок.

На цьому його етнографічна збірка не скінчилася. Серед його записів є і опис рідного села, і тисяча архаїчних слів, є оповідки про історію навколишніх сіл та містечок, є старі вірування та гаївки, щедрівки, легенди та народні прислів'я.

У 87 нарисах В.Шагала розповідається про громадські шпихліри, традицію збору кропиви для виготовлення тканини, обжинкові обряди, фестинки (ігри) та флірти (забави молоді). Зібраний ним у різні роки різноманітний етнологічний матеріал, систематизований і представлений у збірках: «Вогняний перстень». «Судьби і долі

деяких людей нашого краю», «Як колись ми були пастухами», «Колись зимою у селі», «Визначні місця Старосамбірщини», «З минулого побуту». Володимир Іванович не оминув своєю увагою й коней та залишив після себе збірку «Все про коней», де детально описав догляд за тваринами, розказав про їхню роль у сільській роботі, надав інформацію про коней на військовій службі, на дорозі, в українській пісні.

Він ретельно вивчав й млинарство, зафіксувавши схеми роботи водяних млинів. Весь цей цінний матеріал сформований в окремих альбомах та зошитах за темами: «Млинарство», «Назви частин колеса, воза, саней іншого сільськогосподарського інвентарю». У наш час уже не довідаєшся про таку інформацію у селах – інформаторів немає.

Володимир Шагала надав детальний опис виготовлення віфлеємських зізд, залишив малюнки елементів зізд, вертепів, шопок, святкових павуків з соломи.

Маючи величезні знання та небайдужу художню душу, Володимир Шагала самостійно виготовив і подарував музею унікальні вироби звичаєвої різдвяної атрибутики (мал. 1). Коли я запропонувала закупити ці вироби, він серйозно відмовляв: «Ні, я дарую і хочу, щоб і Центральна Україна відродилася і заколядувала».

Починаючи з 1992 р., вироби Володимира Івановича декілька років підряд виставлялися в Києво-Могилянській академії, Музеї літератури, неодноразово займали центральне місце в експозиціях різних виставок, які відбувалися у музеях та виставкових галереях Києва.

Колекція Володимира Шагала стала зразком для виготовлення різдвяних зірок у Центральній Україні – багато народних колективів скопіювали різдвяну атрибутику для використання їх у своєму дійстві. І цього року його зірки, шопки, ляльковий вертеп зайняли чільне місце на виставці різдвяної атрибутики, яка проходить у Національному заповіднику «Софія Київська».

Хотілось би звернути вашу увагу до вертепів та шопок, які були маловідомі на Наддніпрянщині, а більш побутували у Західних регіонах України.

Подаровані шопки різного розміру і вигляду, є невеликі у вигляді хатки, яка по боках має ручки, з ними колядували дітки 7-10 років. Її ще називають настільна – це була прикраса в хаті під час Різдвяних свят. Крім шопки, діти ще носили в руках дзвіницю-гарбузик, невеликі зірки на 6-8 кутів і маски: коня, кобилойки та кози.

Шопою на Західній Україні називають господарчу будівлю, де знаходяться тварини під час холодної пори року, тому вона має вигляд хатки без дверей, дах викладено колосками, в глибині якої Різдво – народження маленького Ісуса і вирізані з паперу та розмальовані силуети Божої матері, немовляти Ісуса, Йосипа, пастирів, трьох царів, тварин.

Великі шопки мають вигляд триярусних храмів зі сценою на першому поверсі, де був встановлений дерев'яний кружок, який обертався за допомогою корби, а на ньому були наклеєні картонні зображення: пастирі, три царі, вівці, корови, ангели, які рухаються навколо народженого маля – Різдва. Це однорядні або дворядні конструкції з круглим ходом ляльок.

Вертеп подібний формою до шопок, але на «сцену» виставляли 20 ляльок: цар Ірод, смерть, чорт, парубок, воїн, пророк, ангел, жид, ціпак Клим, чарівниця, п'як, теща, дівчина, циганка, веселий оповідач, які сповіщають господарям дому про народження Ісуса. Театралізований різдвяний вертеп відбувався довільною або віршованою мовою.

У колекції Володимира Шагала є різдвяні прикраси, якими прибирали хату на Різдвяні свята: три павуки та їжак, і величезна кількість різноманітних за розміром та оздобленням віфлеємських зірок, зізд, які відзначаються багатою декоративністю. Зірки та зізди зроблені з паперу і тримаються на дерев'яних каркасах. Вони оздоблені декоративним малюванням та паперовими кутасами. Найбільша в діаметрі зірка сягає 1м 30см. Володимир Іванович розповідав, що інколи зізда мала до 50 рогів з паперовими кутасами.

Шопка для дітей

Павук

*Дзвіниця-гарбуз, з нею колядували дітки
8-10 років*

*Рухомі шопки для дорослих,
з нею колядують ватаги
дорослих парубків*

Звізда для дорослих

*Звізда з кутасами на 16 рогів
та зірки на 6-8-12 кутів (рогів)*

*Рухома велика звізда з
кутасами з корбою, яка
поверталася по колу і
всередині підсвічувалася
свічками*

Кобилойка

*Львівські вулиці із традиційними звіздами,
зірками на Різдвяні свята*

Мал. 1. Колекція виробів Володимира Шагала

Каркас для великої ЗВІЗДИ, яка буває на багато рогів складається з двох обручів, на ободі яких пропалюють отвори і закладають туди роги (кути). Всередині звізди є валок на який встановлюють свічку. Передня стінка звізди має чотири

перехрестя, які утворюють вісім рівних частин, усі даталі скріплюють клеєм або тоненьким дротиком. До кінців рогів прив'язують нарізаний папір – кутаси. А потім все обклеюють папером, оздоблюють.

Зірки і звізди великих розмірів (з ними ходили в коляду старші хлопці і дорослі чоловіки) мали всередині валок, на який кріпилися по дві свічки – їх запалювали під вечір. Коли під час ходи каркас повертався корбою навколо свічок, відбувалося диво: звізда, обертаючись, світилася різнокольоровими барвам. Передня частина у зірки називається небо, вона оздоблена паперовими різнобарвними зірками, місяцем та ангелами.

Кобилойку вирізали з дошки у вигляді голови коня, гриву робили з конопляних волокона пізніше – з паперу. Прив'язували її до пояса, це як правило було атрибутом перевдягненого козака. На Різдвяні свята старші хлопці ходили «з кобилоюкою» до рідних та знайомих колядувати, щедрувати.

Все ця різдвяна краса виготовлена однією людиною з паперу, соломи, тоненьких дерев'яних рейок, колосків. Такий матеріал завжди можна знайти не тільки в селі, а й за бажанням, у місті. Дивись на зроблені ним речі і відчуваєш, скільки любові та знань вкладено цим чоловіком у кожен предмет. Колись Володимир Шагала мені сказав: «В місто їдуть люди за грошима, а в село – за розумом» – і я цьому вірю.

Володимир Іванович Шагала давно пішов у вирій, а його безцінна колекція продовжує дивувати своєю довершеністю та розмаїттям.

*Євгенія Сявавко
(Львів, Україна)*

НАРОДНА ПОБУТОВА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ: ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ (ДО ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ)

У статті обґрунтовано актуальність піднятої у дослідженні проблеми, доведено доцільність обраного для дослідження часового періоду (друга половина XIX – перша половина XX ст.). Окреслено територіальні межі для виявлення типових явищ у народній побутовій культурі цього періоду в означеному регіоні, що дає можливість показати характерні для народної побутової культури зміни і тенденції, виявити загальні закономірності у її розвитку.

Ключові слова: народна побутова культура, етико-естетичний аспект, самоідентифікація, традиції, цивілізаційні процеси, взаємовпливи

A topicality of the problem, clarified in this article, was justified and there was argued expedience of this time period (late XIX - early XX century). The territorial boundaries to identify typical patterns in people's everyday culture of this period in the defined area were described and it makes possible to show the characteristic changes and trends, which were inherent for people's culture in everyday life and identify common patterns in its development.

Keywords: people's culture in everyday life, ethical and aesthetic aspect, identity, traditions, civilization processes, interplay

Побутова культура, тобто ті цінності – матеріальні і духовні, які є пріоритетними при організації людиною свого повсякденного життя, які вона намагається зберегти, примножити, передати нащадкам, у найбільшій мірі характеризують цю окрему людську індивідуальність (родину, спільноту людей) з точки зору високості її духовних запитів, її розвитку як *homo sapiens*.

Етико-естетичний компонент побутової культури чи не найяскравіше відображує загальний стан культури народу, рівень його цивілізованості. Поряд з цим,